

no šolo Kozje pri različnih strokovnih vprašanjih in z izposojjo nekaterih muzejskih predmetov za osrednjo šolsko slovesnost, ki je znova potrdila velik pomen šole v kraju.

Marjetka Balkovec Debevec

Božo Jakovljević, **Iz prošlosti hrvatskoga školstva u Istri**, Reprezent, Račice 2006, 184 str.

Knjiga Iz prošlosti hrvatskoga školstva u Istri vsebuje pet poglavij.

Prvo poglavje govori o učiteljskih društvih. Spremenjeni proizvodni odnosi, nastali po letu 1848, so privedli do napredka istrskega gospodarstva in s tem tudi do sprememb v duhovnem smislu. Prišlo je do razvoja narodne zavesti in težnje po enakopravnosti med narodi. V Trstu, Puli in Reki se razvija industrija, kar vodi do rasti omenjenih mest, v katerih se odpirajo nove gospodarske in kulturne ustanove. Nov način gospodarstva terja večje število izobražencev, zato se odpirajo nove šole.

Istrsko meščanstvo je nastajalo iz vrst mestnega gospodarstva, trgovine, male industrije, bančnega poslovanja ter v poslih pomorskega gospodarstva, zatem v krogu občinskih uprav, v okrajnih upravah ter v svobodnih poklicih. Istrski meščanski sloj je bil italijanske narodnosti, hrvaško in slovensko meščanstvo je nastalo nekoliko kasneje, v 19. stoletju.

Večji del prebivalcev Istre se je ukvarjal s poljedelstvom. Ob nenehnem gospodarskem boju je potekal boj tudi na narodnem polju, zaveznika hrvaških in slovenskih kmetov pa sta bila hrvaška in slovenska inteligenca.

Začetki političnega delovanja Hrvatov in Slovencev še niso dovolj raziskani, tako da ni ugotovljen niti čas nastanka strank v Istri. Prvi politični zbor Hrvatov in Slovencev je bil tabor v Kubedu leta 1870. Istega leta je v Trstu začel izhajati poučno-gospodarski in politični časnik »Naša sloga«. Leta 1874 je bilo ustanovljeno politično društvo »Enotnost«, leta 1876 pa je pričelo izhajati glasilo »Enotnost«. Hrvatje in Slovenci so torej imeli svoja glasila, ki so desetletja prispevala k napredku gospodarskega in družbenega življenja na tem prostoru.

Koncem šestdesetih let je bilo sprejetih nekaj zakonov, ki so imeli znaten vpliv na nadaljnje delo učiteljstva. To so bili Zakon o društvih (1867), Zakon o odnosih med šolo in cerkvijo (1868) ter Zakon o osnovnih šolah (1869).

Učiteljem je bilo omogočeno združevanje ter napredovanje učiteljskega dela, ki se je kot družbeno priznано tudi plačevalo, to pa je pripomoglo k dostojnejšemu življenju učiteljev.

Prvo učiteljsko društvo v Istri je bilo ustanovljeno leta 1882. To je bilo Slovensko učiteljsko društvo za koprski okraj. Sredi leta 1897 je bilo ustanovljeno hrvaško-slovensko učiteljsko društvo Narodna prosveta s središčem v Pazinu. Društvo se je leta 1906 preimenovalo v hrvaško učiteljsko društvo Narodna prosveta za Istro v Pazinu, od 1. januarja leta 1906 društvo izdaja mesečnik za šolstvo, književnost in prosveto.

Z izstopom manjšega dela članov iz hrvaško-slovenskega učiteljskega društva »Narodna prosveta« je bilo leta 1911 ustanovljeno katoliško učiteljsko društvo za Istro »Hrvaška šola« s sedežem v Pazinu, to društvo pa je od 1. januarja leta 1912 izdajalo svoj mesečnik »Hrvaška šola«.

Med prvo svetovno vojno je delo hrvaških in slovenskih učiteljskih društev in s tem tudi delo »Narodne prosvete« in »Hrvaške šole« zamrlo. Takšno je bilo tudi stanje po okupaciji hrvaških in slovenskih krajev.

V letu 1920 so odposlanci posameznih učiteljskih društev ustanovili Zvezo slovanskih učiteljskih društev v Trstu. Od ustanovitve pa do leta 1926, ko je zveza razpadla, je bil njen predsednik Anton Germek. Zveza je združevala osem slovenskih in eno hrvaško učiteljsko društvo – Združenje hrvaških istrskih učiteljev, katerega predsednik je bil Ivan Medvedič. Od 1. marca leta 1920 je Zveza izdajala svoje glasilo »Učiteljski list«, ki je izhajalo do avgusta leta 1926.

Drugo poglavje knjige govori o usposabljanju učiteljev. Istra je bila kot pokrajina Avstro-Ogrske, tako kot tudi danes, poseljena s Hrvati, Slovenci in Italijani. V okoljih, kjer je sobivalo več narodnosti, je cesarska oblast uvajala sistem skupnih kadrovskih šol za narodnosti. V Gorici je bilo centralno semenišče, kjer so se šolali duhovniki slovenske, hrvaške in italijanske narodnosti, pa ne le za goriško nadškofijo, temveč tudi za tržaško-koprsko, poreško-puljsko in krško škofijo.

Prvo učiteljišče v Istri je bilo odprto leta 1869 v Rovinju, delovalo pa je do leta 1972, nakar se je preselilo v Koper, kjer je začelo delovati leta 1973.

Z reorganizacijo leta 1875 je bilo šolanje podaljšano na 4 leta. Koprsko učiteljišče je imelo slušatelje iz rovinjskega, poreškega in goriškega območja. Tega leta so se moški oddelki iz Gorice preselili v Koper, v Gorici pa je ostalo žensko učiteljišče. V koprskem moškem učiteljišču so bili ustanovljeni trije oddelki: italijanski, slovenski in hrvaški, slušatelji pa so prejeli štipendije.

Leta 1902 se je začela nova reorganizacija, tako da je bilo učiteljišče v Kopru razdeljeno na tri oddelke. Istrski Hrvati so leta 1906 dobili svoje učiteljišče v Kastvu. Učiteljišče v Kopru je delovalo 34 let, od leta 1875 pa je šolanje končalo 117 slušateljev. Šola je imela velik pomen za primorske Slovence in Hrvate, za kulturni in splošni napredek tega prostora v času prebujanja narodnega preporoda.

Najbližje žensko učiteljišče za prebivalke Istre je bilo v Dubrovniku, odprto pa je bilo v šolskem letu 1875/76. Poleg šole v Dubrovniku so istrska dekleta lahko obiskovala oddelke slovenskega učiteljišča v Gorici, istrsko učiteljstvo pa je dolgo časa zahtevalo odprtje svojega ženskega učiteljišča.

Da bi se pripravila za vpis in obiskovanje učiteljišča, so dekleta morala obiskovati dvoletno učiteljsko »pripravnico«. Takšen oddelek pa je deloval v Pazinu, kjer je bilo leta 1912 odprto žensko učiteljišče, ki je 25. junija leta 1916 dobilo status javnega učiteljišča, tako da so že v začetku julija istega leta učenke opravljale maturo. Prvi razred so odpirali vsaki dve leti. Do leta 1918 sta bila izvedena dva zrelostna izpita, za prvo generacijo leta 1916 (16 učencev) in za drugo generacijo leta 1918.

V tretjem poglavju Iz istrskega partizanskega šolstva je prikazano šolstvo med oboroženim bojem v Istri, v letih 1944 in 1945. S padcem fašističnega državnega aparata so Istrani ustanovili svoje organe oblasti, narodnoosvobodilne odbore (NOO). Ustanovljeni so bili pokrajinski odbori za celo Istro, trije okrožni odbori, občinski in vaški odbori. V programu teh organov je bila obnova hrvaških šol, da pa bi šole lahko odprli, je bil potreben učiteljski kader. Ta problem se je reševal z organizacijo in izvajanjem 6 tečajev, na katerih se je mladina pripravljala za delo z otroki. Po tečajih v Istri sta potekala tudi dva takšna tečaja v Čabru in Brodu na Kolpi v Gorskem Kotarju.

Na tečajih se je okoli 200 mladih ljudi usposabljal za delo v šoli. Za tečaje in za delo v šoli je nastal rokopis nekega neobjavljenega abecednika, ki sta ga pripravila dva predavatelja na prvem tečaju. V začetku leta 1944 je bil natisnjen abecednik, ki ga je napisala Danica Švalba, natisnjen pa je bil v edini partizanski tiskarni v kastavščini v 2000 izvodih.

Vsebina četrtega poglavja je zgodovina nekaterih istrskih šol. V prilogi k poznavanju šolstva na območju Buzeta je prikazano stanje v šolstvu v prvih letih po drugi svetovni vojni. Sledijo zgodovinski prikazi osnovnih šol v Sv. Petru u Šumi, Brseču, Lupoglavu, Grmadi, Vodicah in Cerovlju.

V zadnjem, petem poglavju je natisnjeno enaintrideset biografij učiteljev in učiteljic, ki so delovali v Istri pred prvo svetovno vojno, nekateri med njimi so delovali tudi v obnovljenih šolah po vojni.

Na koncu knjige so opombe in seznam uporabljene literature, ter beseda o avtorju. Recenzenta knjige sta akademik prof. Petar Strčić in prof. Miroslav Bertoša, knjigo pa je uredil prof. Miroslav Sinčič, obenem izdajatelj pri podjetju Reprezent, Račice.

Božo Jakovljević

Fritz Pregl, Die quantative organische Mikroanalyse : Kvantiativna organska mikroanaliza, Ljubljana, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije 2005, 189 str.

Svetovno znani kemik Friderik Pregl Slovincem ne bi smel biti neznan, saj je doslej edini nobelovec našega rodu. V večini priročnikov je sicer zapisan kot avstrijski znanstvenik slovenskega rodu, ki je leta 1923 dobil Nobelovo nagrado za svoj prispevek k razvoju kemije in mikro/biologije zlasti s tem, da je uveljavil kvantitativno organsko mikroanalizo in s tem odločilno pospešil celotno raziskovalno naravoslovje. Navzlic temu je slovenska pregliana z izjemo dokaj popolnega prispevka Aleksandre Kornhauser v Enciklopediji Slovenije, čeprav žal brez Preglove bibliografije, še vedno zelo skromna oziroma – bolje rečeno – je takšna bila vse do leta 2005. Takrat je v Ljubljani izšel zbornik *Fritz Pregl Kvantitativna organska mikroanaliza*, torej z enakim naslovom kot najpomembnejše njegovo znanstveno delo, objavljeno v Berlinu leta 1917. Moj naslov nekoliko zavaja, saj bo bralec kmalu ugotovil, da je zbornik dejansko v enaki meri tudi angleški, še najbolj pa nemški, ker približno dve tretjini knjige zavzema Preglovo znanstveno delo v izvirniku, saj njegova založnika Fakulteta za kemijo in Društvo za zgodovino zdravstvene kulture iz Ljubljane nista izrabila odlične priložnosti, da ob 135-letnici Preglovega rojstva v Ljubljani in ob 80 – letnici Nobelove nagrade to znamenito razpravo končno dobimo v slovenščini. Urednica zbornika je Zvonka Zupanič Slavec z ljubljanskega Inštituta za zgodovino medicine.

Najprej me je zanimalo, kako Preglovo narodno pripadnost obravnavajo slovenski in tuji strokovni viri. Kornhauserjeva šele na koncu svojega spisa omenja njegovo (slovensko) domovino, s katero je vseskozi ohranjal vezi kakor tudi s slovenskimi znanstveniki, kar je prav tako potrdil še s tem, da je mladi slovenski univerzi podaril del svojega laboratorija. Preostali naši viri soglasno z avstrijskimi navajajo, da je Friderik/Fritz Pregl avstrijski znanstvenik slovenskega rodu, anglo-ameriški pa stvar poenostavijo z navedkom, da gre za avstrijskega kemika. Nekoliko preseneča, da sta si glede tega enako enotna hrvaško-zagrebska vira Enciklopedija Leksikografskega zavoda (1962) in Medicinska enciklopedija (1963) – oba pišeta, da je 'Fritz Pregl avstrijski kemičar'; slednja pa je pri tem temeljitejša z dokaj natančno Preglovo bibliografijo od leta 1895 do 1925 ter s krajšim spiskom literature o njem.